

vosstanovlenija / otv. red. prof. P. A. Zhuravel'. Kiev: Izd-vo KGU im. T. G. Shevchenko, 121–145 (in Russian).

13. Zhuravel', P. O. (1957). Yak zbagaty'ty' korm dlya ry'b u prisny'x vodojmax [How to enrich fish food in fresh water]. Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'ke oblasne vy'davny'cztvo, 42 p. (in Ukrainian).
14. Zhuravel', P. A. (1968). Nekotorye itogi i perspektivy akklimatizacii kormovoj dlja ryb limannojfauny v vodohranilishhah Ukrainy [Some results an prospect of acclimatization of food for fish of estuarine fauna in reservoirs of Ukraine]. *Biologicheskaja nauka v universitetah i pedagogicheskikh institutah Ukrainy za 50 let: materialy mezhvuz. respubl. konf.* Har'kov, 202–204 (in Russian).
15. Zhuravel', P. O. (1974). Akklimatizacija kormovoj limanno-kaspijskoj fauny v vodohranilishhahi ozerah SSSR [Acclimatization of forage Estuarine-Caspian fauna in reservoirs and lakes of the USSR]. Dnepropetrovsk: RIO DGU, 124 p. (in Russian).

Received 05.08.2023

Received in revised form 28.08.2023

Accepted 15.09.2023

DOI: 10.15421/272331

УДК 930.25

М. Ю. Буланый

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

ДО ПОЧАТКОВОЇ БІОГРАФІЇ М. ПОЗЕНА: АНАЛІЗ АРХІВНОЇ СПРАВИ «О ДВУХ РАЗНЫХ БРАТЬЯХ ПОЗЕН»

ORCID: 0000-0002-9989-140X

Анотація. Метою статті є введення до наукового обігу та аналіз опису архівної справи щодо конвертації до християнства відомого діяча великих реформ середини XIX ст., автора одного з перших проєктів вирішення селянського питання, полтавського поміщика М. Позена та прослідкувати початковий етап його включення до управлінських і соціальних структур Наддніпрянської України та Російської імперії. **Методологія дослідження** представлена комплексом наукових підходів та методів. До роботи залучено поколінневий, підхід, логічний метод, за допомогою чого розкрито сутність та механізми соціальної адаптації вихрестів, методи аналізу та синтезу джерел; метод узагальнення для створення цілісного образу взаємовідносин вихрестів з імперськими елітами в добу модернізаційних змін, проблемно-хронологічний метод задля встановлення послідовності змін віросповідання в межах двох поколінь родини євреїв. **Наукова новизна** полягає у введення до наукового обігу низки джерел, які через війну стали недоступними для українських науковців. **Перспективи подальших студіювань** вітчизняними істориками «Дела о двух разных братьях Позен» полягають у залученні цієї справи до реконструкції початкової кар'єри М. Позена, вивчення історії трансформації ідентичностей, студій з юдаїки та інших галузей історичної науки. **Висновки.** Оприлюднені джерела дозволяють суттєво уточнити й розширити існуючі уявлення щодо біографії М. Позена та його родини, спростувати усталені в історіографії версії щодо його походження та початку кар'єри як імперського чиновника, окреслити особисті риси та коло знайомств, які дозволили йому увійти до місцевої та імперської еліти й зробити успішну кар'єру.

Ключові слова: історія України, історія євреїв в Україні, М. Позен, конвертовані євреї, імперська влада, архівна справа.

M. Yu. Bulanyi

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

**TO THE INITIAL BIOGRAPHY OF M. POSEN:
ANALYSIS OF THE ARCHIVAL CASE
«OF TWO DIFFERENT POSEN BROTHERS»**

ORCID: 0000-0002-9989-140X

Abstract. The purpose of the article is to introduce into the scientific circulation and analyze the description of the archival case regarding the conversion to Christianity of the famous figure of the Great Reforms of the middle of the 19th century, the author of one of the first projects to solve the peasant question, Poltava landowner M. Posen and traced and trace the initial stage of its inclusion in the administrative and social structures of the Dnieper Ukraine and the Russian empire. The research methodology is represented by a complex of scientific approaches and methods. A post-generational approach, a logical method, was involved in the work, with the help of which the essence and mechanisms of social adaptation of vortices were revealed. Methods of analysis and synthesis of source material were also used; the method of generalization to create a holistic image of the relationship of the imperial elites with eddies in the age of modernization changes, the institutional method to reveal the relationship of state, public and religious institutions to converted Jews, the problem-chronological method to establish the sequence of changes in faith-telling within two generations of a Jewish family. The scientific novelty lies in the introduction into scientific circulation of a number of sources from Russian archives that became inaccessible to Ukrainian scientists due to the war. The prospects of further studies by domestic historians of the «Cases of two different Posen brothers» consist in the involvement of this case in the reconstruction of M. Posen's initial career, the study of the history of the transformation of identities, studies of Judaica and other branches of historical science. Conclusions. The published sources make it possible to significantly clarify and expand ideas about the biography of M. Posen and his family, to refute the versions established in historiography about his origin and the beginning of his career as an imperial official, to outline the personal traits and circle of acquaintances that allowed him to enter the imperial elite and make a successful career.

Key words: history of Ukraine, Jewish history in Ukraine, M. Posen, converted Jews, imperial authority, archival case.

Вступ. Введення до наукового обігу нових архівних матеріалів залишається одним із важливих наукових завдань. Тим більше це стосується справ і комплексів, які останнім часом малодоступні або ж зовсім не доступні для дослідників. Реалізація такого завдання не тільки дозволить зробити уточнення в уявленні про життя та діяльність представників родини Позенів, а й збільшує інформативні можливості для розширення і поглиблення досліджень у різних проблемно-тематичних та дисциплінарних галузях, у тому числі у біографістиці. Введення до наукового обігу нових джерельних матеріалів також розширить можливості для вивчення історії єврейського населення України, для з'ясування шляхів і мотивів їх адаптації в імперському середовищі, переходу євреїв до християнства, особистих та групових стратегій інтеграції до регіональної та загальнодержавної спільноти.

Інформаційна основа статті. В дослідженні наведена архівна справа «Дело о двух разных братьях Позен», яка зберігається під № 55 у Російському державному історичному архіві (далі – РДІА) у фонді № 733 «Департамент народного просвещения Министерства народного просвещения» в описі № 86 «Общие дела Департамента народного просвещения за 1802–1817 гг.». Справа дозволяє встановити низку невідомих раніше моментів службової біографії братів Позенів, серед яких виділяється яскрава персона одного з ключових діячів селянської реформи середини 1861 р., великого полтавського поміщика Михайла Павловича Позена (1798–1871). Його життя і діяльність, суспільна активність та інтелектуальні заняття неодноразово були предметом уваги та гарячих

дискусій науковців у різних проблемних і дисциплінарних контекстах [3; 7; 13; 23]. Значення і вагу суспільних поглядів, ідейних позицій та адміністративної активності М. Позена неодноразово підкреслювали й сучасники. Так, голова редакційних комісій Я. Ростовцев відзначав велику роль М. Позена у створенні проєкту реформи: «...заслуга програми належить конечно более Позену, чем мне» [5]. Опоненти М. Позена, намагаючись його скомпрометувати, надавали йому інші оцінки: «...канцелярский делец, к счастью, прошедшего уже времени», у якого «нравственная репутация была незавидная» [5]. Кар'єрні злети й падіння М. Позена нерідко пояснювалися його національною належністю: «...еврейская по происхождению национальность, со всеми крупными достоинствами и недостатками, несомненно выказывалась в его типе, и во всём складе его ума, и во многих чертах его характера» [9, с. 60].

Спираючись на характеристики опонентів М. Позена, в мемуаристиці, а згодом і в історіографії переважали критичні оцінки його діяльності як кріпосника та ретрограда. Не дарма П. Семенов-Тян-Шанський так описав останні роки життя М. Позена після «изгнания из всех комиссий»: «Позен должен был вернуться в свое Хорольское имение, к прежней своей роли “опального боярина”» [9, с. 65].

Незважаючи на високий рівень історіографічного освоєння публічної активності М. Позена, у дослідженні його постаті залишаються значні лакуни. Однією з них є ранній період його особистого життя та кар'єри, для висвітлення якого майже не використовувались достовірні джерела.

Виклад основного матеріалу. Пропоновані нами архівні матеріали мали початкову назву «Дело о двух разных братьях Позен, воспринявших из Евреев Христианскую веру, и об определении меньшаго из них в Департ. и увольнению из онаго». Справа датувалась 6 вересня 1817 р. і містила 33 аркуші. З часом до неї увійшли інші справи М. Позена: «Дело о награждении Позена чином Коллежского Регистратора 11 Февраля 1819» № 13532/259, «Дело о производстве Позену корректорского оклада, сверх жалованья по Д-ту НП – 30 Сентября 1821» № 13730/262 та «Дело о назначении Позена Старшим Помощником Столоначальника, 28 Сентября 1821» № 13776/263. Тому в сучасному вигляді справа складається з 45 аркушів і має сучасну назву «Дело о принятии евреями И. П. и М. П. Позенами христианской веры и о службе последнего помощником столоначальника Департамента народного просвещения». Нумерація джерел була здійснена ще у XIX ст. при остаточному набутті нею завершеного вигляду. Саме тому перелік джерел спирається на систему врахування аркушів. Оскільки документи не мають назв, наведений перелік подається згідно зі змістом джерел та їх авторів. Водночас надаються й припущення щодо авторства листів, в яких не вказано автора, але згідно з контекстом і послідовністю входження до архівної справи можна припустити ймовірних творців документів. Певні матеріали містять відтиски на папері.

Палітурка справи являє собою картонний папір, на якому різними почерками чорними чорнилами виведені всі назви справи. У верхньому правому куті олівцем виведена цифра «I», а в лівому нижньому куті фіолетова прямокутна печатка архіву із зазначеними вихідними даними, внизу по центру – фіолетова прямокутна печатка з буквами «СФ».

Склад справи такий:

1. Лист архієп. Августина Дмитровського до міністра народної освіти кн. О. М. Голіцина від 6 жовтня 1817 р. (арк. 1–1 зв.). Писаний він на білому папері чорним чорнилом, у верхньому правому куті чорнилом позначено номер «1», що свідчить про нумерацію справи у 1820-х рр. У ньому йдеться про те, що брати Позени були учасниками «Товариства ізраїльських християн» й охрестилися в православ'я 22 вересня 1817 р. Більшість же дослідників вважала, що М. Позен був протестантом чи лютеранином. З листа видно, що старший брат І. Позен бажав вступити на цивільну медичну службу, тоді як М. Позен – на військову (арк. 1). Архієпископ не згадував про їх єврейське минуле, окрім постскриптуму, де підкреслено, що обидва знають «древний Еврейский язык», та не надав дані про юдейські імена Позенів.

2. **Рекомендаційний лист № 3 І. Позена, написаний, скоріш за все, кн. О. М. Голіциним проф. Ф. А. Гільтебрандту 10 жовтня 1817 р.** щодо залучення конвертованого єврея до лекцій професора з офтальмології у Московському університеті (арк. 2–2 зв.). Писаний на білому папері чорним чорнилом.

3. **Доповідна записка імператорові від 20 жовтня 1817 р.** (арк. 3–3 зв.) на тисненому папері з горизонтальними смугами з відтиском, який являє собою перехрещені якорі та рослинний орнамент навколо. Писана на білому папері чорним чорнилом з припискою щодо її долі («докладована в Москві 20 октября ...» – арк. 3). Текст був написаний на правій стороні паперу, який складала вертикально, тому приписка розташована ліворуч. Наслідком стало виключення братів Позен із рязанського міщанства та призначення М. Позена служити до Міністерства освіти. При цьому записка подає свідчення про життя Позенів до хрещення та реакцію рідних. Імені батька в записці не вказано, але зазначено, що він «довольно достаточный Еврей», який практикував офтальмологічними операціями в Москві, та після конвертації синів «отверг их от себя» (арк. 3). Позени мали чудову освіту, володіючи їдиш, івритом, арамейською («так называемый Равинский»), французькою, німецькою мовами. Також вони вивчали географію, історію та математику. З джерела стає відомо, що вони були приписані до рязанського міщанства, а батько – до кагалу Копісі (нині – село у Вітебській області Білорусі) й станом на ревізію 1815 р. уже працював лікарем у Рязані у Приказі громадського піклування (арк. 3 зв.).

4. **Лист № 14 кн. О. М. Голіцина міністру фінансів Д. О. Гур'єву від 22 жовтня 1817 р.** (арк. 4–4 зв.). Текст написаний на синьому папері чорним чорнилом на правій стороні аркуша, який складала вертикально. В ньому йдеться про наказ імператора виключити Позенів з рязанського міщанства (арк. 4).

5. **Лист № 13 кн. О. М. Голіцина директору Департаменту народної освіти В. М. Попову від 22 жовтня 1817 р.** (арк. 5–6 зв.) на тисненому білому папері з відтиском. У ньому йдеться про прохання заступництва, бо Позени лишились без засобів існування, що архієпископ Августин хотів залишити одного з них викладачем івриту в Московській духовній семінарії, що Олександр I надав кожному з братів по 500 крб, що кн. О. Голіцин просив, аби В. Попов влаштував М. Позена або в Департамент, або в Головне управління училищ (5 зв.). При цьому князь хотів залишити М. Позена при собі «для письменных дел» (арк. 6).

6. **Лист № 15 кн. О. М. Голіцина кн. П. М. Волконському від 22 жовтня 1817 р.** (арк. 7–7 зв.). Текст написаний на синьому папері чорним чорнилом на правій стороні аркуша, який складала вертикально. О. Голіцин просив, аби П. Волконський видав обіцяні йому імператором гроші, аби передати конвертованим братам.

7. **Лист № 70 кн. П. М. Волконського кн. О. М. Голіцину від 24 жовтня 1817 р.** (арк. 8–8 зв.) на тисненому білому папері. Він містить дві помітки: щодо отримання листа, а також чорними та коричневими чорнилами вздовж лівого берега з приводу отримання коштів. Згідно зі змістом П. Волконський передав 1 000 крб. На листі є помітки, написані Позенами, щодо отримання коштів. При цьому самі брати зазначали прізвище «Позин». А оскільки почерк М. Позена чіткіший та каліграфічніший, ніж у І. Позена, можна припустити, що місце в семінарії пропонувалося саме йому.

8. **Свідectво кн. О. М. Голіцина І. Позену 25 жовтня 1817 р.** (на синьому папері чорним чорнилом) на вільне проживання та посвідчення його як «учащагося медицине при Московском университете» (арк. 9–9 зв.). З підписом самого Позена чорним чорнилом.

9. **Свідectво кн. О. М. Голіцина М. Позену 25 жовтня 1817 р.** (на синьому папері чорним чорнилом) на вільне проживання та посвідчення, що він «определен по Министерству народного просвещения» (арк. 10–10 зв.). З підписом самого Позена внизу коричневим чорнилом.

10. **Лист № 27 кн. О. М. Голіцина кн. П. М. Волконському 26 жовтня 1817 р.** (арк. 11–11 зв.) на тисненому папері з відтиском, в якому він повідомив про отримання та передачу грошей Позенам. Писане коричневим чорнилом, але підпис автора – чорним.

11. **Лист № 73 кн. О. М. Голіцина в. о. міністра освіти О. П. Козодавлеву 19 листопада 1817 р.** (арк. 12–13 зв.) чорним чорнилом на тисненому папері з відтиском (зображає вензелі літер «А» та «О» на папері з горизонтальними смугами – арк. 13) щодо надання грошового окладу М. Позену 600 крб на рік до відкриття нового Департаменту освіти (арк. 12 зв). Тоді як на той момент він лишався при кн. Голіцині «для письменных дел» (арк. 13).

12. **Визначення 23 листопада 1817 р.** (арк. 14–14 зв.) на тисненому білому папері зі зробленою чорнилами рамкою та відтиском (зображає овальну раму з бантом внизу та вензелями всередині на папері з горизонтальними смугами) за підписами міністра О. П. Козодавлева та управляючого Департаментом духовних справ О. І. Тургенєва щодо призначення жалування М. Позену до відкриття Департаменту освіти.

13. **Довідка № 3447 Головному правлінню училищ 30 листопада 1817 р.** на тисненому білому папері чорним чорнилом з відтиском (кругла рама з бантом внизу та вензелями всередині на папері з горизонтальними смугами) (арк. 15–15 зв.) за підписами О. Козодавлева та О. Тургенєва щодо призначення М. Позена до Департаменту народної освіти та надання жалування до відкриття нового департаменту та надання йому посади молодшого помічника столоначальника 3-го відділу також у справі змін Міністерства освіти чиновників зі штрафів (арк. 15 зв).

14. **Лист М. П. Позена кн. О. М. Голіцину 31 липня 1823 р.** написаний чорними чорнилами на гербовому папері з печаткою (арк. 16–17 зв.). У ньому автор змінив прізвище на «Позен» (арк. 17). На той момент він мав посади старшого помічника столоначальника та коректора при типографії. Він просив у князя дозволу замінити посаду коректора на місце в міністерстві фінансів, тому що директор Департаменту різних податей та зборів М. П. Дубенський був згоден надати М. Позену місце начальника столу (арк. 16–16 зв.).

15. **Лист № 2292 кн. О. М. Голіцина М. П. Дубенському від 4 серпня 1823 р.** (арк. 18–19 зв.) на білому папері чорними чорнилами. На арк. 18 зв. внизу допис олівцем, ймовірно, кн. О. Голіцина. Джерело називає М. Позена колезьким секретарем. О. Голіцин зазначав, що хотів і сам лишити його в себе на службі як начальника столу (арк. 18 зв.), але просив М. Дубенського виступити перед міністром фінансів Є. Ф. Канкріним задля вирішення справи задоволення бажання М. Позена (арк. 19).

16. **Лист № 892 Є. Ф. Канкріна кн. О. М. Голіцину 8 серпня 1823 р.** (арк. 20–20 зв.) на білому папері чорними чорнилами. Лист отриманий адресатом 11 серпня й містить свідчення про згоду Є. Канкріна щодо отримання М. Позеном посади в міністерстві фінансів й звернення до імператора з цього приводу.

17. **Лист № 893 М. П. Дубенського кн. О. М. Голіцину 10 серпня 1823 р.** (арк. 21–21 зв.) на білому папері чорними чорнилами. Автор зазначав, що міністр фінансів готовий прийняти М. Позена, однак все залежить від відгуку самого О. Голіцина на ім'я міністра фінансів. Лист так само був отриманий 11 серпня.

18. **Лист М. П. Позена кн. О. М. Голіцину 11 серпня 1823 р.** (арк. 22–22 зв.) на білому папері чорними чорнилами. М. Позену передали «відношення» М. Дубенського та Є. Канкріна до кн. О. Голіцина, який тільки й зможе надати хід справі про призначення. Окрім того, зазначалося, що у 1821 р. кн. О. Голіцин передав Олександрю І зроблений М. Позеном переклад книги.

19. **Лист № 183 кн. О. М. Голіцина Є. Ф. Канкріну 21 серпня 1823 р.** (арк. 23–23 зв.) на білому папері чорними чорнилами щодо призначення М. Позена до міністерства фінансів.

20. **Лист М. П. Позена кн. О. М. Голіцину 16 серпня 1823 р.** чорними чорнилами на гербовому білому папері з печаткою (арк. 24–24 зв.). Автор зазначав про неможливість збереження місця в міністерстві освіти й просив звільнити його з усіх посад.

21. **Візи управляючого типографією Д. Язикова та начальника 3-го відділення Г. Попова 16 серпня 1823 р.** (арк. 25–25 зв.) на білому папері чорними чорнилами щодо звільнення М. Позена з усіх посад.

22. **Наказ кн. О. М. Голіцина 18 серпня 1823 р.** (арк. 26–26 зв.) на білому папері чорними чорнилами звільнити М. Позена з усіх посад та надати похвального атестата, жалування та квартирні гроші.

23. **Атестат (проект) № 1720 18 серпня 1823 р.** за підписами Д. Язикова та Г. Попова (арк. 27–28 зв.) на білому папері чорними чорнилами. Джерело містить інформацію про початкову кар'єру М. Позена (таблиця).

Посади М. Позена в Департаменті народної освіти

Дата	Отримання посади
17 листопада 1817 р.	Вступ на службу до Департаменту народної освіти
11 лютого 1818 р.	Колезький реєстратор
при утворенні нового департаменту (13 лютого 1818 р. – М. Б.)	Молодший помічник столоначальника
25 березня 1820 р.	Губернський секретар
29 вересня 1820 р.	Коректор типографії
28 вересня 1821 р.	Старший помічник столоначальника
21 травня 1823 р.	Колезький секретар

24. **Послужний список губернського секретаря М. П. Позена 1823 р.** (арк. 29–31 зв.) на білому папері з таблицею, де графи заповнені чорними чорнилами. В ньому зазначено, що М. Позена виключили з рязанського міщанства 20 жовтня 1817 р., що в армії не служив («не был способен и должен»), на 1823 р. уже був одружений. Призначення молодшим помічником столоначальника сталося 13 лютого 1818 р., був нагороджений премією в 270 крб 24 квітня 1819 р., 300 крб – 17 квітня 1820 р., 250 крб – 12 лютого 1821 р.

25. **Записка секретарського столу № 81** на синьому папері чорними чорнилами (арк. 32–32 зв.), що М. Позен прибув на нову службу до міністерства фінансів 22 серпня 1823 р.

26. **Справа № 126/№ 14253/№ 271212 управляючого Департаментом різних податей та зборів тасмного радника О. В. Казадаєва 7 жовтня 1826 р.** (арк. 33–44 зв.) на сірому папері чорними чорнилами щодо можливості надання М. Позену чину колезького асесора. Згідно з описом (арк. 34) справа містить 5 джерел і власний список на сірому папері з іншою нумерацією документів. Саме тому загальна нумерація в цій справі позначена олівцем:

1. *Лист сенатора О. В. Казадаєва міністру освіти О. С. Шишкову 25 вересня 1826 р.* (арк. 35–35 зв.) на сірому папері чорними чорнилами, де згадується про кілька перекладів М. Позена та висловлене прохання надати чин колезького асесора без надання атестата з університету.

2. *Записка про службу титулярного радника М. Позена* (арк. 36–37 зв.) на білому папері чорними чорнилами, в якій сам М. Позен зазначав, що управляв 2 столами 5-го відділення Департаменту податей та зборів (без особливого жалування), а в роки служби в Департаменті народної освіти керував 1 столом 3-го відділення (справи всіх навчальних закладів, справи введення методу взаємного навчання) та займався перекладами книжок.

3. *Послужний список колезького секретаря М. Позена* на синьому папері чорними чорнилами (арк. 38–41 зв.), де значиться, що він не мав кріпаків, і вже 23 березня 1823 р. став колезьким секретарем (хоч в атестаті № 1720 значиться дата 21 травня), а 18 серпня 1823 р. – звільнений для переведення до міністерства фінансів.

4. *Довідка зі справ Департаменту з візою міністра фінансів 7 жовтня 1826 р.* (арк. 42–42 зв.) на білому папері чорними чорнилами, де зазначено, що титулярний радник М. Позен працював секретарем у сенатора О. Казадаєва.

5. *Відповідь О. С. Шишкова № 2877 на лист О. В. Казадаєва 18 жовтня 1826 р.* на сірому папері чорними чорнилами (арк. 43–44 зв.), згідно з якою М. Позен отримав можливість стати колезьким асесором.

27. **Аркуш пустого послужного списку** на білому папері із позначкою чорним чорнилом «31», перекресленою олівцем.

Отримані дані з наведених джерел спростовують ряд відомостей, які закріпились в історіографії щодо образу М. Позена. Так, спростовується думка, що він «єврей-вихрест, протестант (лютеранин)». М. Штейнберг та Л. Бердніков засвідчували польське походження Позенів, але вважали, що їхній батько перейшов до протестантства чи лютеранства, отримав диплом лікаря в Німеччині та у 1786 р. переїхав до Російської імперії і став придворним лікарем [1; 23]. Проте це переконливо спростовується інформацією «Дела о двух разных братьях Позен». Те саме підтверджують і дані видання «Российский медицинский список» з 1810 й до 1837 рр., де серед окулістів значиться «Мейрович Позин Гейман», тобто Хаїм Позен, який мав «ограниченное право на производство врачебной практики» та окремих дозвіл на лікування катаракти [17–22]. Тож він ніяк не міг бути придворним лікарем. Що ж до проживання предків М. Позена в Кописі, то це підтверджують й інші джерела, згідно з якими представники родини, які залишились вірними юдаїзму, проживали в Кописі аж до початку ХХ ст. [14].

Ще в дореволюційній історіографії вважалося, що М. Позен потрапив до Департаменту народної освіти 23 листопада 1817 р. [1, с. 265], і зазначалося, що він був тут помічником столоначальника. Проте за даними «Месяцеслова» станом на 30 січня 1818 р. у списку штату Департаменту його прізвище відсутнє [10, с. 437]. Водночас «Атестат № 1720 18 серпня 1823 р.» дозволяє більш детально проаналізувати обставини початку служби М. Позена й припустити, що після перебування у князя О. Голіцина він працював копійстом 3-го відділення. Дані справи підтверджуються й іншими архівними документами, у яких зазначається, що 1818 р. він став колезьким реєстратором [4]. І. Давидович вважав, що до 18 серпня 1823 р. М. Позен був столоначальником у Департаменті народної освіти, а потім був призначений столоначальником 5-го відділення Департаменту державного майна при Міністерстві фінансів. Таку інформацію подав й І. Павловський [13, с. 230]. Але архівна справа не підтверджує посаду столоначальника. Не підтверджується це й даними «Месяцеслова». У Міністерстві фінансів М. Позен не значиться столоначальником [11, с. 646]. Лише у 1825 р., згідно з цим джерелом, М. Позен був одним з двох столоначальників 5-го відділення [12, с. 662].

Важливою проблемою у вивченні біографії М. Позена є отримання ним дворянства. Так, з опису справи випливає, що вже з 11 лютого 1818 р. при отриманні чину колезького реєстратора М. Позен набув й особисте дворянство. Тоді як проблема, що виникла з отриманням чину колезького асесора, стосувалася не просто наявності університетської освіти [6, с. 1054–1055], а й того, що при отриманні цього чину він мав право на спадкове дворянство.

Подібна система набуття дворянства діяла згідно з «Табелем о рангах» Петра I 24 січня 1722 р., пп. 11 та 15, що підтверджено «Жалуваною грамотою» Катерини II (пп. 79 та 92 підп. 19): 1) чиновники «осьми первых рангов находятся или действительно были, имеют оных законные дети и потомки в вечныя времена лучшему старшему дворянству во всяких достоинствах и преимуществах равно почтены быть, хотя бы они и низкой породы были и прежде»; 2) про інші чини – «прочие же чины как гражданские, так и придворные, которые в рангах не из дворян, оных дети не суть дворяне» [2]. Діяла така система отримання дворянства до наказу Миколи I 11 червня 1845 р. [8]. Проте офіційно Позени набули дворянського статусу за правління саме цього імператора: М. Позен у 1836 р., а його брат І. Позен – у 1834 р. [15, с. 149; 16, с. 140–141]. Скоріш за все в цей час їх внесли до родовідних книг, оскільки вони ще й отримали маєтки.

Висновок. Отже, архівна справа, що міститься в РДІА, дозволяє по-новому досліджувати не лише становлення кар'єри братів Позенів, але й їх сімейну історію, зміну ідентичності та кола комунікацій. Безумовно, важливим є й подальша археографічна публікація справи, оскільки наведені в ній свідчення дозволяють визначати ключові моменти для досліджень біографій діячів Великих реформ та долі тих представників єврейської громади в Російській імперії, які відіграли помітну роль у суспільному житті України.

REFERENCES

1. *Berdnikov, L.* (2018). Derzhavniki-evrei Imperatora Nikolaya Pervogo. III. «Vidimyj v Rossii chelovek»: Mixail Pozen. Zametki po evrejskoj istorii. [Sovereigns-Jews of Emperor Nicholas I. III. «A Man Visible in Russia»: Mikhail Pozen. Notes on Jewish history.] URL: <http://z.berkovich-zametki.com/y2019/nomer1/berdnikov/> (in Russian).
2. Gramota na prava, vol'nosti i preimushhestva blagorodnogo rossijskogo dvoryanstva [Diploma on the rights, liberties and advantages of the noble Russian nobility]. *Rossijskoe zakonodatel'stvo X–XX vv. T. 5. Zakonodatel'stvo perioda rascveta absolyutizma*. M.: Yuridicheskaya literatura, 1987. URL: http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/dv_gram.htm (in Russian).
3. *Davidovich, I.* (1905). Pozen Mixail Pavlovich [Pozen Mikhail Pavlovich]. *Russkij biograficheskij slovar'*. Cankt-Peterburg. T. Plav. – Prim, 265–266 (in Russian).
4. Delo o nagrazhdenii kollezhskix sekretarej Serova i Koval'kova sleduyushhimi chinami i Mixaila Pozena kollezhskim registratorom [The case of awarding the collegiate secretaries Serov and Kovalkov with the following ranks and Mikhail Posen as a collegiate registrar]. *RDIA*. F. 733. Op. 1. Spr. 40. Ark. 1–2 zv. (in Russian).
5. Zapysky senatora Ya. A. Soloveva o krestianskom dele, 1858–1859. (1882) [Notes of Senator Ya. A. Solovyov on the peasant business, 1858–1859]. *Russkaia staryna*. Kn. 2. Yanvar, 245–255 (in Russian).
6. Imennyj, dannyj Senatu. O pravilax proizvodstva v chiny po grazhdanskoj sluzhbe i ob ispytaniyax v naukax, dlya proizvodstva v Kollezhskie Assesory i Statskie Sovetniki (1809, Avgust 6) [Nominal given to the Senate. On the rules for promotion to ranks in the civil service and on tests in the sciences, for promotion to Collegiate Assessors and Councilors of State (1809, August 6)]. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobranie vtoroe*. T. XXX. 1808–1809. Sankt-Peterburg, № 23771, 1054–1057 (in Russian).
7. *Lytvynova, T. F.* (2011). «Pomischyts'ka pravda». Dvorianstvo Livoberezhnoi Ukrainy ta selians'ke pytannia naprykintsi XVIII – u pershij polovyni XIX stolittia (ideolohichnyj aspekt) [«Landlord truth». The nobility of Left Bank Ukraine and the peasant question at the end of the 18th – in the first half of the 19th century (ideological aspect)]. Dnipropetrovs'k, 732 p. (in Ukrainian).
8. Manifest 11 iyunya 1845, raspublikovannyj 22 iyunya. O porjadke priobreteniya dvoryanstva sluzhboyu. (1846) [Manifesto June 11, 1845, published June 22. On the procedure for acquiring nobility by service]. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii. Sobranie vtoroe. Otdelenie pervoe*. T. XX. Sankt-Peterburg, № 19086, 450–451 (in Russian).
9. Memuary P. P. Semenova-Tian-Shanskoho. T. 1. Epokha osvobozhdeniya krestian v Rossyy (1857–1861 hh.) [Memoirs of P. P. Semenov-Tyan-Shansky. T. 1. The era of the liberation of the peasants in Russia (1857–1861)]. Petrohrad. 464 p. URL: <https://www.on-island.net/History/1861/Tyan-Shansky/vol1-bw.pdf> [in Russian].
10. Mesyaceslov s rospis'yu chinovnyx osob ili obshhij shtat Rossijskoj imperii na leto ot Rozhdestva Xristova 1818: [V 2-x ch.] (1818) [Monthly calendar with a list of officials or the general state of the Russian Empire for the summer from the Nativity of Christ 1818]. Ch. 1. Sankt-Peterburg, 856 p. (in Russian).
11. Mesyaceslov s rospis'yu chinovnyx osob ili obshhij shtat Rossijskoj imperii na leto ot Rozhdestva Xristova 1824: [V 2-x ch.] (1824) [Monthly calendar with a list of officials or the general state of the Russian Empire for the summer from the Nativity of Christ 1824]. Ch. 1. Sankt-Peterburg: Imperatorskaya Akademiya nauk, 952 p. (in Russian).
12. Mesyaceslov s rospis'yu chinovnyx osob ili obshhij shtat Rossijskoj imperii na leto ot Rozhdestva Xristova 1825: [V 2-x ch.] (1825). [Monthly calendar with a list of officials or the general state of the Russian Empire for the summer from the Nativity of Christ 1825]. Ch. 1. Sankt-Peterburg, 927 p. (in Russian).
13. *Pavlovskij, I.* (1914). Poltavcy: ierarxi, gosudarstvennye i obshhestvennye deyateli i blagotvoriteli. Opyt kratkogo biograficheskogo slovarya Poltavskoj gubernii s poloviny XVIII v. [Poltava: hierarchs, state and public figures and philanthropists. The experience of a brief biographical dictionary of the Poltava province from the middle of the 18th century]. Poltava, 294 p. (in Russian).
14. Proshenie molitvennyx obshhestv zashtatnogo goroda Kopysi ot 17.04.1900 g. [Petition of the prayer societies of the provincial town of Kopysi dated April 17, 1900]. *RDIA*. F. 821. Op. 8. Spr. 129, Ark. 150–151 zv. URL: <https://j-roots.info/forum/viewtopic.php?t=5422&start=20> (in Russian).

15. Pozen Ivan Pavlovich (1909). Stoletie Voennago ministerstva: 1802–1902. Ukazatel' biograficheskix svedenij, arxivnyx i literaturnyx materialov, kasayushhixsya chinov obshhago sostava po Kancelyarii voennago ministerstva s 1802 po 1902 g. vklyuchitel'no [Centenary of the War Office: 1802–1902. Index of biographical information, archival and literary materials relating to the ranks of the general composition of the Chancellery of the War Ministry from 1802 to 1902 inclusive]. T. III. Otd. 5. Kn. 1. Sankt-Peterburg, 149 (in Russian).
16. Pozen Mixail Pavlovich (1909). Stoletie Voennago ministerstva: 1802–1902. Ukazatel' biograficheskix svedenij, arxivnyx i literaturnyx materialov, kasayushhixsya chinov obshhago sostava po Kancelyarii voennago ministerstva s 1802 po 1902 g. vklyuchitel'no [Centenary of the War Office: 1802–1902. Index of biographical information, archival and literary materials relating to the ranks of the general composition of the Chancellery of the War Ministry from 1802 to 1902 inclusive]. T. III. Otd. 5. Kn. 1. Sankt-Peterburg, 140–141 (in Russian).
17. Rossijskij medicinskij spisok, izdannyy po Vysochajshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1810 god (1810) [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1810]. Sankt-Peterburg, 222 p. (in Russian).
18. Rossijskij medicinskij spisok, izdannyy po Vysochajshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1821 god (1821) [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1821]. Sankt-Peterburg, 210 s. (in Russian).
19. Rossijskij medicinskij spisok, izdannyy po Vysochajshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1825 god (1825) [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1825]. Sankt-Peterburg, 362 p. (in Russian).
20. Rossijskij medicinskij spisok, izdannyy po Vysochajshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1830 god (1830) [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1830]. Sankt-Peterburg, 306 p. (in Russian).
21. Rossijskij medicinskij spisok, izdannyy po Vysochajshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1837 god (1837) [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1837]. Sankt-Peterburg, 370 p. (in Russian).
22. Rossijskij medicinskij spisok, izdannyy po Vysochajshemu Ego Imperatorskogo Velichestva poveleniyu, na 1840 god (1840) [Russian medical list, published by His Highest Imperial Majesty, for 1840]. Sankt-Peterburg, 436 p. (in Russian).
23. *Shtejnberg, M.* Carskie voenachal'niki–evrei [The royal commanders are Jews]. URL: <https://maxpark.com/community/4391/content/6579723> (in Russian).

Received 21.08.2023

Received in revised form 14.10.2023

Accepted 19.10.2023